

המורה, (את) ערה? סמכות המורה בוואטסאפ הכיתתי: פרספקטיבת התלמיד (מאמר קצר)

אזי לב און

אוניברסיטת אריאל בשומרון

Azilevon@gmail.com

רבקה פרינס-מלר

אוניברסיטת אריאל בשומרון,

המכללה האקדמית הרצוג

rivka.meler@gmail.com

Teacher, Are You Awake? Teacher Authority in Class WhatsApp Groups – A Student Perspective (Short paper)

Rivka Prins-Meler

Ariel University,
Herzog Academic College

Azi Lev-On

Ariel University

Abstract

Over the past decade, network-based platforms have become an increasingly integral part of the educational sphere, internet technology being used as a means of communication between teacher and students and teachers and parents, and colleagues. Most of the studies examining social-media-mediated relations between teachers and students conducted to date have analyzed the character and function of these communications in higher-education institutions, few looking at teacher authority and still fewer the perspective of the student. Employing a qualitative analysis, this study thus conducted interviews with 30 girls in a national-religious high school characterized by strict discipline in order to explore the phenomenon from their perspective. The findings evinced two types of class WhatsApp groups – one that transmitted learning material, information, and messages, other more socially-oriented. While 80% of those who used the first type believed it strengthened the teacher's authority, 70% of those employing the second thought that it weakened it. Most of the students also felt that it was easier to challenge teacher authority in the virtual than the classroom space due to the fact that the teacher was not physically present, written discourse demanded less respect, it was simpler to ignore the teacher, and the technology consolidated group pressure.

Keywords: teacher-student relationships, WhatsApp group, teacher authority, social media.

תקציר

בעשור האחרון, הושפע השדה החינוכי מפיתוח פלטפורמות מבוססות רשת: יותר ויותר אנשי חינוך משתמשים בטכנולוגיות אינטרנטיות כאמצעי לתקשר עם תלמידיהם. מרבית המחקרים שבחנו את הקשר שבין מורה לתלמיד ברשתות החברתיות בחנו את מאפייניה של תקשורת זו במוסדות להשכלה גבוהה. מעטים המחקרים שבחנו את סמכות המורה בפלטפורמה זו וברשתות מבוססות סלולאר. מעטים יותר המחקרים אשר בחנו סוגיה זו מפרספקטיבה של התלמיד, בחינוך העל יסודי. בכך תרומתו וייחודו של מאמר זה.

מטרת המחקר לבחון את תפיסת סמכות המורה בוואטסאפ הכיתתי. לצורך כך נבחרה אוכלוסיית דתית-שמרנית, אשר ייתכן שהשימוש בוואטסאפ עלול לשמש עבורה כזרז לערעור הסמכות הקפדנית הנהוגה בה.

המחקר נעשה במתודה איכותנית באמצעות 30 ראיונות עם תלמידות תיכון בחמ"ד. ממצאי המחקר הצביעו על כך שקיימים שני סוגי קבוצות וואטסאפ: האחת, מכוונת מידע לימודי-טכני שמטרתה להעביר חומרי לימוד והודעות טכניות בלבד. השנייה, מכוונת מידע לימודי-חברתי שמטרתה לחזק למידה אך גם לגבש את הכיתה ולחזק את הקשר בין מורה-תלמיד. בעוד ש-80% מחברי קבוצות וואטסאפ מכוונת מידע לימודי-טכני סברו שהוואטסאפ מחזק את סמכות המורה, 70% מחברי קבוצות וואטסאפ מכוונת מידע לימודי-חברתי טענו שהוואטסאפ מחליש את סמכות המורה. ממצא נוסף היה שמרבית התלמידות, העידו שהוואטסאפ משמש כטליזטור לערעור סמכות המורה במרחב הווירטואלי יותר מאשר במרחב הכיתתי, זאת בשל העדר סמכות פיזית, זילות השיח הכתוב, אפשרות טכנית להתנגד בקלות ויצירה קלה יותר של לחץ קבוצתי בוואטסאפ מאשר במרחב הכיתתי-פיזי.

מילות מפתח: יחסי מורים תלמידים, קבוצות וואטסאפ, סמכות חינוכית, רשתות חברתיות.

מבוא

בשנים האחרונות הרשתות החברתיות הן שימוש האינטרנט המרכזי של מתבגרים (Brenner, 2012; סלקמון, 2016). תשעה מכל עשרה בני נוער בגיל 13 עד 18 משתמשים בוואטסאפ. (רוזנברג, 2014) בנוסף נמצא כי מספר ההודעות הממוצע שמקבלת נערה בגיל חטיבת הביניים עומד על 500 ביום (רוזנברג ושות', 2015). בהמשך למגמות אלה, אפליקציית הוואטסאפ, הנחשבת לאחת האפליקציות הפופלאריות (Chuch & De Oliveira, 2013), גלשה למרחב הבית ספרי ויצרה פלטפורמה תקשורתית חדשה בין מורה לתלמיד.

מרבית המחקרים שדנו בקשר מורה-תלמיד ברשתות החברתיות בכלל ובוואטסאפ בפרט, התייחסו לנעשה במוסדות להשכלה גבוהה (Yeboah & Ewur, 2014; Amry, 2014) ולפוטנציאל הדידקטי של הערוץ (ברגר והרשקוביץ, 2016). חסרה התייחסות מספקת לחינוך העל יסודי.

בנוסף, מחקרים שבחנו את התקשורת בין מורים לתלמידים בוואטסאפ הכיתתי דנו בסוגיה בעיקר מזווית הראיה של המורים: אלו בחנו את מאפייני קבוצת הוואטסאפ הכיתתי (מינרט, קרצנר ומישר-טל, 2017), את יחס המורים ומניעיהם לקשר עם התלמיד במרחב הווירטואלי (בן פורת, מכלוף וקורץ, 2016) ואת האתגרים והשימושים שעושים המורים בהקשר הוראתי (גיורא, ברוקס ומישר-טל, 2017; Susilo, 2014; Bouhnik, & Deshen, 2014). חוקרים ספורים התמקדו בזווית הראייה של התלמידים (רוזנברג ואחרים, 2015; Hershkovitz & Forkosh-Baruch, 2013). המחקר הנוכחי תורם למילוי חוסר זה.

כמעט ולא ניתן למצוא מחקרים הבוחנים באופן ישיר את הסמכות החינוכית בפלטפורמה זו. סמכות חינוכית מוגדרת (גוסקוב, 2016) כיחס היררכי בין צדדים לא שווים שמשותפים במעשה החינוכי הבית ספרי שבו צד אחד ("בעל הסמכות"), קובע כללי התנהלות עבור הצד האחר ("כפוף לסמכות"). רשתות חברתיות סולואריות דוגמת וואטסאפ, יוצרות בשדה החינוכי מצב מורכב שבו מצד אחד, המורה יכול להעביר לתלמידיו מסרים רבים באופן יעיל, העשויים לחזק את תפיסת הסמכות שלהם בו ולבסס את הכריזמה שלו. מנגד, לתלמידים נוצרו פרווילגיות חדשות שנוגדות עם אימוצה של טכנולוגיית הרשתות החברתיות, למשל יצירת קשר הדוק יותר בינם לבין עצמם ובכך להתאגד ולמחות נגד סמכות המורה בפרהסיה. זאת ועוד, בכיתה התלמיד תלוי בקבלת רשות מהמורה על מנת להשמיע את קולו, ואילו בוואטסאפ הכיתתי חוסר הסימטריה הזה מיטשטש, בשל יכולתו של התלמיד להשתלב בשיח ללא קבלת רשות מוקדמת מהמורה. כל אלו עלולים לשנות את תפיסת הסמכות החינוכית בעיני התלמידים והמורים.

שילוב הוואטסאפ כערוץ תקשורת חדש בין מורה-תלמיד מציב את המערכת החינוכית בדילמה: מחד, היא מחויבת לצעוד עם הקדמה, לדבר בשפת התלמיד ולרתום את החידושים הטכנולוגיים בכדי לשפר את הישגיה הפדגוגיים. מנגד, המערכת מחויבת לשמר ולחזק את מעמד המורה וסמכותו. במחקר זה ייבדק כיצד, הוואטסאפ משפיע על סמכות המורה, במרחב הווירטואלי.

מתודולוגיה

המחקר הנוכחי בחן את תפיסת סמכות המורה בוואטסאפ הכיתתי בעיני התלמידה בחמ"ד, באמצעות ראיונות עומק חצי מובנים עם כ-30 תלמידות תיכון. אורך ממוצע של ראיון ארך כ-40 דקות. המראיינות נדגמו על פי מפתח מכסה בהתאם לשמונת המחוזות של חמ"ד. על מנת להקפיד על מגוון גילאי ואופי ביה"ס, נבחרו עשרה בתי ספר מארבע רשתות חינוך שונות (בני"ע, צביה, אמי"ת ועצמאית) ומכל ביה"ס 3 תלמידות מכיתות: ט'-י"א. בחירה זו נעשתה בשל שכיחות האפליקציה בכיתות אלו. התלמידה התבקשה לספר על אופי הפעילות בוואטסאפ הכיתתי ולהתייחס לוויניטות העשויות להתרחש בכיתה ובוואטסאפ. השימוש בוויניטות (היגדים המתייחסים לאופני התמודדות עם תרחישים) איננו חדש בהקשר של מחקרים על סמכות, ונעשה בו שימוש נרחב במחקרים בארץ ובעולם (לדוגמה (Yariv (2009), Laupa (1991), Laupa & Tse (2005)).

הקפדנו שהדגימה תתבצע רק מכיתות שמורכבות ממורה מחנכת ובנות בלבד (קרי, ללא בנים) כיוון שזה הסטנדרט במערכת החינוך הדתית-לאומית כיום, ודגימה מכיתות בהן יש גם בנים עשויות לערב "משתנים" נוספים שיפחיתו ממהימנות הממצאים.

בנוסף התמקדנו אך ורק בקבוצת הוואטסאפ בין מורות-מחנכות לתלמידות. לא לוואטסאפ עם מורות מקצועיות, לא לוואטסאפ בין התלמידות או המורים לבין עצמם, לא לוואטסאפ שמערב הורים וכו' - וזאת כיוון שרצינו להתמקד ב"ליבת" הפעילות הקשורה לשאלת המחקר שלנו - קרי, היחס בין מחנכות לתלמידות בסביבה תקשורתית ש"משטחת" את ההבדלים ביניהם.

אוכלוסיית מחקר

הבחירה במערכת החינוך הדתי-לאומי נעשתה משום שמעניין לבחון, כיצד מערכת זו מתמודדת עם קונפליקטים הנובעים מהתנגשות בין ערכים דתיים-שמרניים כמו כיבוד סמכות חינוכית לבין ערכים ליברליים-דמוקרטיים כמו אוטונומיה מחשבתית (גודמן, 2013). מעניין לחקור, דווקא בחברה שמרנית-דתית זו, כיצד ובאיזה אופן השחקן החדש בשדה החינוך, קרי "הוואטסאפ הכיתתי", שעשוי "להשטיח היררכיות", משפיע על תפיסת סמכות המורה.

ממצאים ודין

מניתוח ראשוני של הראיונות עולות שתי תמות:

1. פונקציית הוואטסאפ הכיתתי- שני אב טיפוס.

המחקר איתר שני אבות-טיפוס לקבוצות וואטסאפ: האחת, קבוצה מכוונת מידע לימודי-טכני שמטרתה להעביר חומרי לימוד והודעות טכניות בלבד. לדוג ר' תיארה: "מחרתיים יש בוחן". בקבוצה זו המורה היא לרוב דומיננטית. השנייה, קבוצה מכוונת מידע לימודי-חברתי שמטרתה לחזק למידה אך גם לגבש את הכיתה ולחזק את הקשר בין מורה-תלמיד. המידע כולל: סרטונים, שיתוף חוויות וכד'. לעיתים המחנכת שותפה לכך. כדברי ר': "המחנכת לפעמים עושה איתנו צחוקים". מניתוח הממצאים עולה שחברי קב' וואטסאפ מכוונת מידע לימודי-טכני חשים בהשפעה ניטרלית / שלילית על הקשר שלהם עם המחנכת. לעומתם, חברי קב' מכוונת מידע לימודי-חברתי חשים בהשפעה חיובית על הקשר עם המורה.

באשר לתפיסת סמכות המורה (ס"ה) נמצא כי 80% מחברי קבוצה מכוונת מידע לימודי-טכני, טוענים שהוואטסאפ מחזק את ס"ה, בעיקר משום שהתוכן לימודי ומאפשר ניהול כיתה אפקטיבי. ט': " בגלל שזה רק הודעות נשאר אתה סמכות רשמית". לעומתם, 70% חברי קבוצה מכוונת מידע לימודי- וחברתי טענו שהוואטסאפ מחליש את ס"ה. ע': אם שולחת לנו דברים בלי קשר לביה"ס, זה פוגע בסמכות שלה כי נהיית כזה כמוני". ג': "זה מוריד מהרמה שהיא קשוחה".

2. הוואטסאפ הכיתתי כ"משטיח היררכיות".

מרבית התלמידות העידו שקל יותר לערער על הסמכות החינוכית במרחב הווירטואלי מאשר בכיתה. ארבע סיבות לכך:

- האחת, העדר סמכות פיזית- בכיתה סמכות המורה מקבלת משנה תוקף באמצעות שפת הגוף והקול ואילו בוואטסאפ, המסך גונז את היתרונות הללו. מסבירה ר': "בכיתה, זה אתה

והמורה נטו – הסמכות הרבה יותר ברורה ותקיפה... בוואטסאפ – אני לא באמת חייבת לה משהו”.

- השנייה, זילות כלפי השיח הכתוב – יש תחושה שהנייר סופג הכל. ת’ מסבירה: “יש דברים שכותבים ובאמיתי לא יגידו”.
- השלישית, אפשרות טכנית למחות בקלות – לדברי י: “בוואטסאפ את יכולה להתנתק... בכיתה אין לאן לברוח”.
- רביעית, לחץ קבוצתי – בהינתן מפגן מחאה וירטואלי, פשוט יותר להצטרף. לדברי ת’: “כולן מוחות אז קל יותר להצטרף בלחיצת כפתור”.

ביחס למעמד המורה וסמכותו נמצא כי השפעת הוואטסאפ כפולה: מחד, מאפשרת לתלמידה לערער על ס”ה בקלות ומנגד, גורמת למורה להתנהל באופן פחות סמכותי. כפי שהעידה ד’: “בוואטסאפ היא הרבה יותר מוותרת לנו”.

סיכום

בעידן שבו אנו עדים לערעור הסמכות החינוכית, ישנה חשיבות רבה בבירור שאלות כמו: כיצד סמכות המורה מתבטאת במרחב הווירטואלי? מה יחסם של התלמידים לסמכות המורה בוואטסאפ לעומת סמכותו בכיתה? שאלה זו נבחנה בקרב אוכלוסייה שמרנית, שכן אצלה לאפקט הפוטנציאלי של “השטחת הבדלים” יש משמעויות מרחיקות לכת יותר מאשר באוכלוסיות יותר ליברליות.

הממצאים מבהירים שלא כל קבוצות הוואטסאפ הן זהות. יש כאלה שתוכן קשור להיבט הלימודי-טכני בלבד ואחרות עוסקות גם בהיבט החברתי. נמצא הבדל ביניהן ביחס לתפיסת ס”ה בוואטסאפ. מסקנה מרכזית נוספת היא שפלטפורמת הוואטסאפ מעודדת את ערעור ס”ה ממספר סיבות ובהן: העדר סמכות פיזית, זילות של השיח הכתוב, אפשרות טכנית להתנגד בקלות, ולחץ קבוצתי. לטענת המרואיינות, גם המורה משנה את התנהגותה ומגלה סלחנות בתגובותיה בוואטסאפ.

מוקדם להשליך מסקנות חברתיות רחבות היקף. אולם אם מסתכלים רק על ההקשר בו נערך המחקר, נראה שבהחלט וואטסאפ משמש סוכן לשבירת היררכיות בשדה החינוכי ועלול לסייע לטשטוש ההבדל בין המורה לתלמיד, לפחות בהקשר של תפיסת הסמכות. מחקרי המשך יכולים לבחון את סמכותו של המורה במרחב הווירטואלי מזווית הראייה של המורה וכן לבחון את אישיותו של המורה כגורם דומיננטי בתפיסת הסמכות החינוכית.

מקורות

בן פורת, ר’, מכלוף, ב’, קורץ ג’ (2016). עמדות מורים כלפי שימוש בוואטסאפ לתקשורת עם התלמידים. בתוך: י’ עשת-אלקלעי, א’ בלאו, א’ כספי, נ’ גרי, י’ קלמן, ווי זילבר-ורוד (עורכים), **ספר הכנס האחד-עשר לחקר חדשנות וטכנולוגית למידה ע”ס צ”ייס: האדם הלומד בעידן הטכנולוגי** (עמ’ 254-255). רעננה: האוניברסיטה הפתוחה.

ברגר, ע’, הרשקוביץ, א’ (2016). יחסי מורים-תלמידים בהוראה מרחוק. בתוך: י’ עשת-אלקלעי, א’ בלאו, א’ כספי, נ’ גרי, י’ קלמן, ווי זילבר-ורוד (עורכים), **ספר הכנס האחד-עשר לחקר חדשנות וטכנולוגית למידה ע”ס צ”ייס: האדם הלומד בעידן הטכנולוגי** (עמ’ 52-57). רעננה: האוניברסיטה הפתוחה.

גיורא ס’, ברוקס ש’, מישר-טל ח’ (2016). “רצייתי שהתלמידים שלי ידעו שאני פה בשבילם” – אינטראקציות בין מורים לתלמידים באפליקציית הוואטסאפ. בתוך: י’ עשת-אלקלעי, א’ בלאו, א’ כספי, נ’ גרי, י’ קלמן, ווי זילבר-ורוד (עורכים), **ספר הכנס האחד-עשר לחקר חדשנות וטכנולוגית למידה ע”ס צ”ייס: האדם הלומד בעידן הטכנולוגי** (עמ’ 266-267). רעננה: האוניברסיטה הפתוחה.

גודמן, י’ (2013). עידן הפייסבוק. סמכות הורית והתמודדות חינוכית בציונות הדתית. בתוך: מ’ רחימי, (עורך). **המשפחה בעין הסערה** (עמ’ 109-142). אלקנה: מכללת אלקנה ומשרד החינוך.

גוסקוב, ע’ (2016). **למורה כבר אין עיניים בגב. משבר הסמכות החינוכית בעידן הפוסט מודרני וקווים מנחים לשיקומה**. תל אביב: מכון מופת.

מיינרט, נ’, קרצנר, נ’, מישר-טל, ח’ (2017). קבוצת ה-WhatsApp הכיתתית, מרחב חינוכי חדש. בתוך: י’ עשת-אלקלעי, א’ בלאו, א’ כספי, נ’ גרי, י’ קלמן, ווי זילבר-ורוד (עורכים), **ספר הכנס השנים-עשר לחקר חדשנות וטכנולוגית למידה ע”ס צ”ייס: האדם הלומד בעידן הטכנולוגי** (עמ’ 259-260). רעננה: האוניברסיטה הפתוחה.

- סלקמון, ב' (2017). רשתות חברתיות במדיניות החינוך הישראלית. בתוך: ב' שוורץ, ח' רוזנברג וק' אסטרסון (עורכים), **חומות החינוך נפלו ברשת: מורים, תלמידים ורשתות חברתיות**. (עמ' 263-283). תל אביב: מכון מופת.
- רוזנברג, ח', יעקב, א', אסטרסון, ק', שוורץ, ב' (2015). "איתנים ברשת": תפקידו של הקשר בין מורים ותלמידים ברשתות חברתיות בזמן מלחמה. בתוך: "עשת-אלקלעי, א' בלאו, א' כספי, נ' גרי, י' קלמן, וו' זילבר-ורוד (עורכים), **ספר הכנס העשירי לחקר חדשנות וטכנולוגית למידה ע"ס צ'ייס: האדם הלומד בעידן הטכנולוגי** (עמ' 178-183). רעננה: האוניברסיטה הפתוחה.
- רוזנברג, ח' (2014). שימושי סולר בישראל 2014. דו"ח שנתי: התקשורת בישראל 2014. **סדרי יום, שימושים ומגמות**, 4, 70-88.
- Asterhan, C.S.C., & Rosenberg, H. (2015). The promise, reality and dilemmas of secondary school teacher-student interactions on Facebook: The teacher perspective. *Computers & Education*, 85, 134-148. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2015.02.003>
- Amry, A. B. (2014). The impact of WhatsApp mobile social learning on the achievement and attitudes of female students compared with face to face learning in the classroom. *European Scientific Journal*, 10 (22), 116-136. <http://eujournal.org/index.php/esj/article/view/3909/3700>
- Bouhnik, D., & Deshen, M. (2014). WhatsApp goes to school: Mobile instant messaging between teachers and students. *Journal of Information Technology Education: Research*, 13, 217-231. <http://www.jite.org/documents/Vol13/JITEv13ResearchP217-231Bouhnik0601.pdf>
- Brenner, J. (2012). Pew internet: Teens. *Pew Research Center's Internet & American Life Project*. <http://www.pewinternet.org/Commentary/2012/April/Pew-Internet-Teens.aspx>
- Church, K., & de Oliveira, R. (2013). What's up with WhatsApp?: Comparing mobile instant messaging behaviors with traditional SMS. *Proceedings of the 15th International Conference on Human-Computer Interaction with Mobile Devices and Services* 1, 352-361. doi>10.1145/2493190.2493225
- Laupa, M. (1991). Children's reasoning about three authority attributes: Adult status, knowledge, and social position. *Developmental Psychology*, 27, 321-329. <http://dx.doi.org/10.1037/0012-1649.27.2.321>
- Laupa, M., & Tse, P. (2005). Authority concepts among children and adolescents in the Island of Macao. *Social Development*, 14, 652-663. DOI: 10.1111/j.1467-9507.2005.00322.x
- Susilo, A. (2014). Using Facebook and WhatsApp to leverage learner participation and transform pedagogy at the Open University of Indonesia. *Jurnal Pendidikan Terbuka dan Jarak Jauh*, 15(2), 63-80. <http://jurnal.ut.ac.id/JPTJJ/article/viewFile/80/74>
- Yeboah, J., & Ewur, G. D. (2014). The impact of WhatsApp messenger usage on students' performance in tertiary institutions in Ghana. *Journal of Education and Practice*, 5(6), 157-164. <http://www.iiste.org/Journals/index.php/JEP/article/view/11241/11555>
- Yariv, E (2009). Students' attitudes on the boundaries of teachers' authority. *School Psychology International*, 30(2), 92-111. DOI: 10.1177/0143034308101852
- Hershkovitz, A., & Forkosh-Baruch, A. (2013). Student-teacher relationship in the Facebook era: The student perspective. *International Journal of Continuing Engineering Education and Life-Long Learning*, 23, 33-52. DOI: 10.1504/IJCEELL.2013.051765